

15. Ederveen S. Destination Europe. Immigration and Integration in the European Union / Sjeff Ederveen, Paul Dekker, Albert Van der Horst. – Amsterdam, 2000. – 270 p.

Received March 9, 2018

Revised March 30, 2018

Accepted April 27, 2018

УДК 159.923

Н. І. Тавровецька
1882181@gmail.com

Емпіричний аналіз змістових характеристик життєвої позиції особистості

Tavrovetska N. I. Empirical analysis of the significant characteristics of an individual's life position / N. I. Tavrovetska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 345–359.

N. I. Tavrovetska. Empirical analysis of the significant characteristics of an individual's life position. The article is devoted to the empirical analysis of the types and demonstrations of the personality's life position. The article reflects an attempt to narrow the understanding of life position to a specific set of clear measurable characteristics, using practical and instrumental approach. The methodological and structural aspects of the study of the individual's life position are noted to be one of the fundamental categories of personality psychology, which require the development of adequate psychodiagnostic instruments.

The main results of approbation of existing diagnostic techniques for the evaluation of various components of the complex phenomenon of life position are analyzed, new laws and specific manifestations explaining the functioning of life position in the structure of the person's life path are revealed.

The author gives a detailed description of the diagnostic methods for measuring life position and related phenomena. On the basis of the empirical research, various aspects of life position, their structural component, which regulates the person's self-concept and view of the world, are established.

The most significant statistical relationships between indicators are established to be as follows: survivability, existences, an indicator of happiness, locus of control and basic beliefs. On the basis of factor analysis eight types of life position, representing the strategies of person's general vital activity are marked out.

The revealed components made it possible to clarify the structure of life position and the separation of the most significant components in it that influence the behavioral regulation and determine the construction of the human life scenario.

Key words: position, life position, vital activity, locus of control, existence, extraversion / introversion types of personality, basic beliefs and settings, self-concept, typology of life position.

Н. І. Тавровецька. Емпіричний аналіз змістових характеристик життєвої позиції особистості. Статтю присвячено емпіричному аналізу видів і проявів життєвої позиції особистості. Відображено спробу звузити розуміння життєвої позиції до конкретного набору чітких вимірюваних характеристик, використовуючи при цьому практично-інструментальний підхід. Зазначено методологічні та структурні аспекти дослідження життєвої позиції особистості, як однієї з фундаментальних категорій психології особистості, що потребують розробки адекватного психодіагностичного інструментарію.

Проаналізовано основні результати апробації існуючих діагностичних методик для оцінки різних компонентів складного феномену життєвої позиції, виокремлено нові закономірності та конкретні прояви, що пояснюють функціонування життєвої позиції у структурі життєвого шляху особистості.

Подано детальний опис діагностичних методів, призначених для вимірювання життєвої позиції та споріднених з нею феноменів. На основі емпіричного дослідження встановлено різні аспекти життєвої позиції, їх структурну складову, що регулює уявлення особистості про себе та світ.

Зазначено найбільші статистично значущі зв'язки між такими показниками, як життєстійкість, екзистенції, показник щастя, локус контролю та базисні переконання. На основі факторного аналізу виокремлено вісім типів життєвої позиції, що представляють стратегії загального життєздійснення особистості.

Виявлені складові дали змогу внести уточнення до структури життєвої позиції та виокремити в ній найбільш значущі компоненти, що впливають на поведінкову регуляцію та визначають побудову життєвого сценарію людини.

Ключові слова: позиція, життєва позиція, життєздійснення, локус контролю, екзистенція, екстравертний / інтровертний типи особистості, базисні переконання й установки, «Я»-образ, типологія життєвої позиції.

Постановка проблеми. Аналіз теоретичних поглядів на природу життєвої позиції особистості, її складові та роль у життєздійсненні людини визначає перед дослідником методологічні підходи та принципи у теоретико-емпіричному визначенні дефініції «життєва позиція». Через це життєва позиція особистості як наукова дефініція постає нечіткою, багатоаспектною, що унеможлиблює її практичну операціоналізацію. Ми поставили за мету звузити розуміння життєвої позиції до конкретного набору чітких вимірюваних характеристик, що мають безпосередній вплив на поведінку та спілкування особистості, використовуючи при цьому практично-інструментальний підхід. У дослідника виникає потреба відокремити складові життєвої позиції від інших дефініцій життєвої проблематики та знайти реально існуючий психічний феномен, що позначається цією словесною конструкцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На рівні конкретних експериментальних і прикладних досліджень проблеми життєвого шляху, його складових були предметом таких дослідників, як О. Ф. Бондаренко, А. М. Большакова, Л. Ф. Бурлачук, Є. І. Головаха, О. А. Донченко, В. П. Казмиренко, О. В. Киричук, О. О. Кронік, Т. О. Ларіна, І. П. Маноха, В. В. Москаленко, В. Г. Панок, Л. В. Помиткіна, В. В. Рибалка, М. Л. Смульсон, Л. В. Сохань, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Ю. М. Швалб, С. І. Яковенко, Т. С. Яценко та ін.

У працях зазначених учених представлені розробки категоріального апарату життєвої проблематики, методи діагностики й теорії життєконструювання та життєвизначення, характеристики **технологій оптимізації особистісного самоздійснення** шляхом підвищення життєстійкості як передумови постановки життєвих завдань і визначення життєвої позиції особистості. Отже, проблема життєвого шляху особистості є однією з найважливіших категорій практичної психології. Найближчими до неї за змістом є такі поняття, як «психологічна проблема» і «психологічна ситуація», «життєва ситуація», «життєва криза», «життєва перспектива», «життєві завдання», «життєві позиції» тощо, які входять до категоріальної системи практичної психології. Аналіз емпіричних аспектів дослідження життєвої проблематики особистості виявив відсутність діагностичного інструментарію з визначення складових життєвої позиції особистості, що й обумовило мету нашого дослідження.

Постановка завдання. У контексті статті ми мали за мету надати аналіз емпіричного (пілотажного) дослідження змістових характеристик життєвої позиції особистості у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж 2017 року ми провели багатоаспектне дослідження життєвої позиції у жінок-слухачок психологічних курсів на факультеті перепідготовки та підвищення кваліфікації, на заочних відділеннях закладів вищої освіти м. Херсона. Особливістю цієї категорії опитуваних є те, що це дорослі особи (віком від 20 до 55 років), котрі вже мають певний життєвий досвід, у тому числі досвід подолання життєвих труднощів і самовизначення. Для забезпечення гомогенності вибірки (через те, що переважну частину контингенту слухачів складають жінки) ми виключили з аналізу результати діагностики чоловіків. Нижче представлено результати дослідження вибірки чисельністю 180 осіб. Дослідження мало пошуковий характер і проводилось із метою, по-перше, апробації існуючих діагностичних методик для оцінки різних компонентів складного феномену життєвої позиції, по-друге, виявлення невідомих раніше закономірностей і конкретних проявів, що пояснюють функціонування життєвої позиції у структурі життєвого шляху особистості.

Для здійснення мети ми відібрали діагностичні інструменти, призначені для вимірювання життєвої позиції та споріднених із нею феноменів. До складу перемінних увійшли:

1. Опитувальник суб'єкт-об'єктних орієнтацій О. Ю. Коржової (2006), створений у контексті наукового напрямку «Психологія життєвих ситуацій» на основі авторської теорії суб'єктної включеності людини в життєдіяльність [2].

2. Шкала базисних переконань (Р. Янофф-Булман), заснована на американській традиції розуміння життєвої позиції як співвідношення позитивно-негативної оцінки себе й оточуючого середовища, а також когнітивній концепції базових переконань особистості. Опитувальник уперше представлений російською мовою в дисертаційному дослідженні О. О. Кравцової (2000), у 2007 р. реадатований і рестандартизований М. А. Падун та А. В. Котельниковою. Головне призначення методики – клініко-психологічна діагностика осіб, які пережили психічну травму та, ймовірно, перебувають у стані депресії [6; 7, с. 440].

3. Фундаментальною складовою життєвої позиції є «Я-позиція». Частково цей параметр вимірюється Шкалою базисних

переконань (WAS). Додатково ми використали Шкалу загальної самоефективності Р. Шварцера і М. Ерусалема в адаптації В. Г. Ромека (1996). Опитувальник складається з 10 запитань, оцінюваних за 4-бальною шкалою Лікерта, відповіді за якими підсумовуються в єдиний генеральний показник. Самоефективність є центральною стійкою характеристикою особистості, що визначає її віру в себе, в успіх власних дій.

4. Шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер (Langle-Orgler Existence Scale, 1989), що презентує гуманітарну парадигму в дослідженні життєвої позиції. Опитувальник спрямований на вимірювання екзистенційної наповненості – інтегральної характеристики особистості, пов'язаної з відчуттям наповненості життя сенсом. Російськомовна адаптація методики проведена С. В. Кривцовою (2009), є дані про її стандартизацію на вибірці з 1001 особи (І. Н. Майніна, А. Ю. Васанов, 2010) [3, с. 141–170]. Тест рекомендовано для застосування в наукових цілях, а також для супроводу терапевтичного процесу. Він має широку сферу застосування у психології та суміжних галузях – там, де важливо враховувати особистісне ставлення людини до власного життя, базові здібності вносити в нього сенс.

5. Опитувальник суб'єктивного відчуження (адаптація Є. М. Осіна, 2010), спрямований на вимірювання переживання смислового відчуження – порушення смислових зв'язків у структурі життєвого світу особистості, що лежить в основі смисловтраги. Опитувальник складається з 60 тверджень, кожне з яких вимірює переконання, відповідне прояву певної форми відчуження в одній із п'яти сфер життя (відчуження в міжособистісних відносинах, відчуження від роботи, від суспільства, від сім'ї і від самого себе) [5].

6. Тест життєстійкості С. Мадді в адаптації Д. О. Леонтєва та О. І. Рассказової (2006), спрямований на вивчення ресурсу життєстійкості, що сприяє успішному подоланню стресу і складних життєвих ситуацій, зниженню внутрішньої напруги. Це своєрідна «екзистенційна відвага», яка актуалізується в ситуації невизначеності й необхідності вибору, що дозволяє особистості меншою мірою залежати від ситуативних переживань, долати постійну базову тривогу [4].

7. Одним із найважливіших змістовних компонентів життєвої позиції особистості, на наш погляд, є її відповідальність за власне життя, за події, що в ньому відбуваються, за прийняті рішення та їх наслідки. Для виявлення цієї складової ми викорис-

тали відому методику «Локус контролю», розроблену в 1966 р. Дж. Роттером на основі теорії суб'єктивної локалізації контролю поведінки.

8. Шкала задоволеності життям Е. Дінера в адаптації Д. О. Леонтєва, Є. М. Осіна (2008), призначена для вивчення когнітивної оцінки відповідності життєвих обставин очікуванням індивіда. Методика містить 5 пунктів, відповідь на кожен із яких оцінюється за семибальною шкалою, отримані бали за всіма пунктами підсумовуються. Як додатковий інструмент використали Оксфордський опитувальник щастя (The Oxford Happiness Questionnaire, опублікований М. Аргайлом у 1989 р.), спрямований на єдине вимірювання щастя, як протипагу депресії [1]. Цей компонент не входить безпосередньо до життєвої позиції, проте наочно демонструє ефективність та оптимальність відповідних життєвих стратегій.

Слід зазначити, що крім вищезазначених, є низка інших інструментів, які можна рекомендувати для комплексного вивчення життєвої позиції людини. Серед них багатомірні вітчизняні тести: «Життєві завдання особистості» (розробка лабораторії соціальної психології ІСПП НАПН України під керівництвом Т. М. Титаренко), «Методика дослідження самовідношення» С. Р. Пантилеєва та В. В. Століна; численні адаптації західних опитувальників (Тест диспозиційного оптимізму, Опитувальник каузальних орієнтацій Е. Десі та Р. Райана, Тест самодетермінації К. Шелдона) та багато інших. Методологічний аналіз і вдосконалення діагностичного інструментарію – одна з найбагатуальніших перспектив подальших досліджень у цьому проблемному полі.

Для редукції кількості змінних ми використали факторний аналіз, розрахунки проводили в програмному пакеті SPSS версії 16.00. Факторизації підлягало 168 кількісних змінних (метод головних компонент, без обертання). Загалом у структурі даних виявлено 23 латентні чинники з власним значенням, більшим за 1. Серед них вісім мають найбільшу вагомість і сумарно пояснюють 72% дисперсії змінних.

Отже, в масиві діагностичних даних, що виявляють різні аспекти життєвої позиції за допомогою існуючих стандартизованих методик, присутні латентні змінні, за якими стоять реальні психічні феномени, що регулюють уявлення особистості про себе та світ. Ми припускаємо, що це конкретні типи життєвих позицій, які представляють стратегії загального життєздійснення, поши-

рені у вибірці. Саме в цьому контексті ми спробуємо дати характеристику змістовного наповнення виявлених факторів (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляції шкальних показників з латентними факторами

	1	2	3	4	5	6	7	8
Вік	-0,015	<u>0,476</u>	<u>-0,494</u>	0,118	-0,066	0,145	-0,257	0,366
<i>Опитувальник суб'єкт-об'єктних орієнтацій О. Ю. Коржової</i>								
Загальний показник суб'єкт-об'єктних орієнтацій	<u>0,541</u>	-0,199	-0,155	-0,277	-0,284	0,333	0,278	0,177
Трансситуативна мінливість	0,243	-0,023	0,175	-0,122	-0,093	<u>0,656</u>	-0,083	0,352
Трансситуативний локус контролю	<u>0,663</u>	-0,234	-0,134	-0,334	0,034	-0,126	0,203	0,044
Транситуативна рухливість	0,297	-0,184	-0,137	0,374	-0,295	<u>0,513</u>	0,167	-0,207
Транситуативна творчість	0,150	-0,065	-0,097	-0,082	<u>-0,443</u>	<u>0,602</u>	0,208	0,214
<i>Шкала базисних переконань (версія О. О. Кравцової)</i>								
Доброзичливість світу	<u>0,571</u>	0,255	0,382	<u>0,400</u>	0,292	0,069	-0,230	-0,051
Доброта людей	0,244	-0,204	0,058	<u>0,613</u>	0,359	0,263	0,311	0,198
Справедливість світу	<u>0,538</u>	0,030	<u>0,599</u>	0,025	0,061	<u>-0,418</u>	0,064	0,248
Контрольованість світу	0,313	0,322	<u>0,434</u>	-0,033	<u>-0,436</u>	0,362	0,134	0,339
Випадковість подій	<u>-0,739</u>	0,158	0,224	-0,002	-0,177	0,343	-0,159	-0,301
Цінність власного «Я»	<u>0,711</u>	0,347	<u>-0,426</u>	-0,075	0,008	0,077	-0,114	-0,026
Ступінь самоконтролю	0,384	<u>0,589</u>	0,195	<u>-0,411</u>	-0,216	0,210	-0,030	0,278
Ступінь удачі	0,085	<u>0,624</u>	0,315	0,302	-0,262	-0,120	-0,134	<u>-0,429</u>
Базове переконання про доброзичливість навколишнього світу	<u>0,502</u>	0,042	0,274	<u>0,609</u>	0,393	0,196	0,036	0,083
Базове переконання про справедливість навколишнього світу	-0,024	0,298	<u>0,776</u>	-0,001	-0,310	0,158	-0,005	0,117
Базове переконання про цінність і значущість власного «Я»	<u>0,549</u>	<u>0,710</u>	0,024	-0,073	-0,210	0,072	-0,130	-0,092
Психологічна безпека	<u>0,522</u>	<u>0,588</u>	<u>0,482</u>	0,195	-0,116	0,195	-0,068	0,031
<i>версія М. А. Падун, А. В. Котельникової</i>								
Доброзичливість навколишнього світу	0,256	<u>-0,541</u>	0,110	<u>0,559</u>	0,136	<u>0,406</u>	0,188	0,136
Справедливість	<u>0,434</u>	-0,097	<u>0,794</u>	-0,027	0,175	-0,252	0,018	0,052
Образ «Я»	<u>0,808</u>	0,309	-0,102	0,075	0,281	0,184	-0,151	0,022
Удача	<u>0,703</u>	<u>0,425</u>	0,022	0,375	-0,302	-0,024	0,015	-0,240
Переконання про контроль	<u>0,593</u>	0,390	0,342	-0,241	-0,355	0,156	0,157	0,161

Продовження табл. 1

	1	2	3	4	5	6	7	8
Шкала екзистенції А. Ленгле, К. Орглер								
Самодистанціювання (SD)	<u>0,615</u>	0,194	-0,272	-0,008	0,275	-0,112	0,059	-0,209
Самотрансценденція (ST)	<u>0,782</u>	0,250	-0,296	-0,091	0,131	-0,104	0,067	0,183
Свобода (F)	<u>0,877</u>	0,126	-0,258	-0,080	-0,051	0,009	-0,102	0,049
Відповідальність (V)	<u>0,787</u>	0,044	-0,370	-0,242	0,080	0,030	-0,031	-0,214
Екзистенційна наповненість життя	<u>0,889</u>	0,172	-0,314	-0,135	0,109	-0,044	-0,005	-0,032
Опитувальник суб'єктивного відчуження (С. Мадді, Є. Осін)								
Загальний показник відчуження	-0,730	<u>0,512</u>	-0,110	-0,214	0,013	0,222	0,141	0,002
Відчуження від роботи	-0,665	0,249	-0,010	-0,305	-0,047	0,310	0,119	0,161
Відчуження від суспільства	-0,597	<u>0,407</u>	-0,271	-0,306	-0,099	0,027	0,208	-0,174
Відчуження від інших людей	-0,527	<u>0,577</u>	-0,223	-0,258	0,057	-0,022	0,019	-0,094
Відчуження в родині	-0,505	<u>0,538</u>	-0,027	0,076	0,106	0,294	0,205	0,043
Відчуження від самого себе	-0,789	<u>0,439</u>	0,030	-0,132	0,042	0,285	0,035	0,031
Вегетативність	-0,754	0,343	-0,017	-0,256	-0,116	0,252	0,069	-0,064
Безсилля	-0,706	<u>0,561</u>	-0,192	-0,123	0,107	0,082	0,192	0,068
Нігілізм	-0,606	<u>0,566</u>	-0,175	-0,318	0,005	0,132	0,144	0,001
Авантюризм	-0,660	0,389	0,060	-0,052	0,046	<u>0,514</u>	0,096	-0,015
Методика «Локус контролю» Дж. Роттера								
Екстернальний локус контролю	-0,572	0,228	-0,225	0,308	-0,129	0,084	0,015	0,084
Інтернальний локус контролю	<u>0,572</u>	-0,228	0,225	-0,308	0,129	-0,084	-0,015	-0,084
Шкала загальної самоефективності	<u>0,542</u>	0,308	0,037	-0,405	0,288	0,240	0,067	-0,039
Тест життєстійкості С. Мадді								
Загальна життєстійкість	<u>0,923</u>	-0,169	-0,127	-0,180	0,025	0,138	0,106	-0,129
Залученість	<u>0,859</u>	0,194	-0,128	-0,200	0,232	0,065	0,005	-0,032
Контроль	<u>0,824</u>	-0,332	0,031	-0,260	-0,074	0,251	0,078	-0,175
Прийняття ризику	<u>0,691</u>	-0,393	-0,347	0,105	-0,158	-0,024	0,271	-0,137
Шкала задоволеності життям Е. Дінера	0,353	0,051	-0,191	0,261	-0,588	-0,157	-0,327	0,218
Оксфордський опитувальник щастя	<u>0,809</u>	-0,009	0,042	0,039	-0,037	-0,116	-0,222	0,187

Примітка: у таблиці підкреслені кореляції змінної з фактором, які ми розглядали як значущі (кількісний вираз коефіцієнта кореляції більший за 0,400); жирним зазначені кореляції, що відіграють головну роль у факторі.

Фактор 1 (власна вага 41,48, пояснює 24,7% загальної дисперсії вибірки) об'єднав 90 змінних, тобто понад половину кількісних показників, що підлягали факторизації. Зокрема, це єдиний фактор, у який повністю ввійшли шкальні показники за опитувальником життестійкості та Шкалою екзистенції. Саме показник «життестійкість» має найвиразніші кореляції з фактором, тобто визначає його обличчя.

Назвемо цей фактор «Залучене цілеспрямоване життя». Саме цей тип життєвої позиції можна вважати найоптимальнішим. Розглядаючи змістовне наповнення фактора як життєвої позиції, що має провідне значення у вибірці, зазначимо такі характеристики:

- життестійкість як стійка особистісна диспозиція, провідними чинниками котрої в цьому випадку виступають залученість і контроль;

- екзистенційна наповненість життя, провідним компонентом якої є свобода – здатність знаходити реальні можливості дії, створювати з них ієрархію відповідно до суб'єктивної цінності й таким чином приходити до персонально обґрунтованих рішень;

- повне розуміння себе (відсутність самовідчуження в будь-яких проявах), інтернальний локус контролю і відповідальності;

- здатність реалізувати внутрішню активність, перетворювати життєву ситуацію відповідно до внутрішніх потреб. Активне освоєння світу поєднується з переконаністю у його доброзичливості;

- цінність власного «Я»-образу, відмінними рисами якого є опора на нейтрально-позитивне ставлення до себе, визнання власних переваг, віра у власну компетентність та ефективність.

Характерно, що життєва позиція, котра стоїть за фактором 1, не є безумовно пов'язаною з відчуттям задоволеності людини своїм буттям. Це легко пояснити, адже для здійснення подібної активності потрібний певний розрив між суб'єктивною оцінкою реальної життєвої ситуації та уявленням про бажане (діалектичне протиріччя, що є джерелом розвитку та росту). Водночас фактор 1 демонструє надзвичайно сильний взаємозв'язок із глобальним відчуттям щастя: кореляція з діагностичним показником Оксфордського опитувальника щастя складає 0,809. Тобто, відмінною характеристикою описаної життєвої позиції є щастя в русі, в діяльній активності, спрямованій на досягнення далеких і значущих цілей. Цей висновок підтверджує достатньо висока

кореляція фактора з показником суб'єкт-об'єктних орієнтацій за опитувальником О. Ю. Коржової. Крім того, наповненість життя і присутність у ньому значущого сенсу виступає глобальним чинником, що протидіє виникненню відчуженості від світу в будь-якому прояві.

Фактор 2 (власна вага 19,07; визначає 11,4% сукупної дисперсії) позитивно корелює з віком опитаних жінок. Найвиразнішою його складовою є базове переконання про цінність і значущість власного «Я» (за рахунок упевненості у власній вдачі та здатності контролювати події). Водночас уявлення про світ змінюються на негативні, зникає віра в доброзичливість оточуючих і довіра до них. Значуще зростає відчуженість від майже всіх важливих сфер життя (крім роботи), екзистенційна спустошеність проявляється у формі безсилля та нігілізму.

Якщо розглядати змістовне наповнення фактора як окремих різновид життєвої позиції, можемо впевнено припустити, що з віком, із неминучим накопиченням різноманітних життєвих криз і негативних переживань, значуще змінюється як самоприйняття, так і загальна картина світу жінок. Вони вже мають досягнення у житті, забезпечили власний соціальний статус і побутовий комфорт (тобто більше задоволені умовами життя), проте вже не відчувають щастя. Зростає прагнення контролювати події й обґрунтована віра у свої можливості, водночас суттєво знижується довіра до світу і до людей – все це визначає продуманість життєвої стратегії. Ми вважаємо цю позицію наслідком надбання життєвого досвіду, причому не обов'язково негативно. Екзистенційна наповненість знижується за всіма вимірами, але, можливо, людина стає просто більш об'єктивною й усвідомленою відносно власних цінностей, критичнішою до оцінки себе і власного життя.

Паралельно зростає об'єктна орієнтованість, тобто знижується активність життєвої позиції. Зовні така людина діяльна й успішна, але її вчинки та рішення мають, здебільшого, автоматизований характер. Загальний і транситуаційний локус контролю дещо зміщуються назовні (зокрема, це проявляється у переконанні про власну щасливу вдачу). Людина відчуває втрату сенсу, що стосується таких важливих життєвих сфер, як стосунки з іншими людьми, родинні відносини, а також переживає відчуження від самої себе (останнє можна також пояснити переживанням кризи середнього віку, пов'язаної з погіршенням

фізичного стану, глобальною переоцінкою власного життя та перебудовою життєвих перспектив). Для цього стану актуальна проблематика контролю та безсилля, тобто власна здатність впливати на важливі життєві ситуації; виходом із ситуації може слугувати зайняття деструктивної позиції, знецінення та нігілізм. Робота слугує найбільш цікавою та прийнятною сферою власної реалізації особи – вона постійна зайнята, і їй це подобається. Життєстійкість суттєво знижується за рахунок того, що людина відчуває втому від накопичення труднощів, утрачає віру в можливість їх вирішення. Вона більше не прагне отримувати досвід і знання, проживаючи життя в усій його повноті, воліє уникати стресів і перевантажень.

З огляду на все вищеперераховане, фактор 2 та відповідна життєва позиція отримали назву «**Розчарованість і забезпечення власної психологічної безпеки**».

Фактор 3 має власне значення 14,23 та визначає 8,5% загальної дисперсії даних вибірки. Найбільшу вагу в ньому має базове переконання про справедливість навколишнього світу, що поєднується з частковим знеціненням власного «Я». Цей фактор має не досить виразні, проте глобальні від'ємні зв'язки з екзистенційною наповненістю, особливо з параметром відповідальності. Розглядаючи відповідну життєву позицію особистості, можемо описати її таким чином: «Світ – це гарне місце, повне добрих людей і сприятливих можливостей. Якщо я буду обережним і поводитимусь гарно, я отримаю те, що мені потрібно». Людина майже повністю покладається на справедливість світу, його доброзичливість і прихильність до себе. Усі зусилля подібна особистість спрямовує на те, щоб слідувати встановленим правилам і відповідати соціальним очікуванням. Проте вона не готова до зустрічі з життєвими труднощами, до їх самостійного подолання. Назвемо цей фактор «**Несформульоване очікування від світу**». Зважаючи на негативний зв'язок фактора з віком опитуваних, можемо вважати описаний варіант життєвої позиції дещо незрілим, перехідним. Це неготовність до відповідального та вільного життєздійснення. Слід зазначити, що кореляції фактора 3 з показником задоволеності життям мають від'ємний характер, що є додатковим свідченням тимчасовості цієї позиції.

Фактор 4 (власне значення 12,62, визначає 7,5% дисперсії вибірки) є крайнім виразом описаної вище позиції. Ми назвали його «**Установка на паразитування**». Цей варіант пасивної жит-

тевої позиції базується на максимальному перенесенні відповідальності за власне життя на оточуючих людей (як близьких, так і взагалі соціум), на переконанні, що інші мають допомагати людині досягати всього, що вона бажає у житті. Локус контролю суттєво зміщений назовні – людина не визнає свою спроможність впливати на події оточуючого світу. Вона визнає власну неефективність, відмовляється від самоконтролю, і водночас переконана у тому, що оточуючі люди за своєю природою не просто добрі, а включені в життя інших і готові прийти на допомогу. Характерно, що при цьому людина цілком задоволена своїм буттям і не бажає нічого в ньому змінювати. Висока власна вага фактора, його позитивна кореляція з показниками задоволеності свідчать про достатню успішність такої стратегії життєздійснення – звісно, для індивіда, який її дотримується, а не для оточуючих.

Характер зв'язків фактора 4 з окремими питаннями діагностичних методик дає нам змогу детальніше описати цю викривлену, проте ефективну стратегію адаптації. Наші попередні висновки підтверджені змістом конкретних базисних установок, а також особливостями життєстійкості – людина бездіяльна, уникає складних завдань і життєвих труднощів, проте має досить високі намагання, які, очевидно, задовольняє за рахунок психологічно грамотної експлуатації оточуючих.

Фактор 5 має власне значення 10,51 та пояснює 6,3% розподілу даних вибірки. Його визначальними компонентами є загальна незадоволеність життям (відчуття невідповідності ідеалу, недосягнення головних цілей і бажання іншого життя) та водночас загальна нездатність до перетворення життєвої ситуації. Шляхи вирішення конфлікту переважно деструктивні: спрямованість на самоздійснення у зовнішньому світі без урахування внутрішніх потягів і ресурсів; невіра у власну здатність запобігти можливим неприємностям, перекладання відповідальності на прихильність зовнішніх обставин і доброзичливість оточуючих людей; скарги на власну нещасливу долю та бажання змінити минуле. Наслідком таких неконструктивних стратегій є відчуття, що «життя проходить повз» і мріям не судилося збутися. Ми назвали відповідний тип життєвої позиції «**Пасивна, споглядальна установка**».

Фактор 6 є певною протилежністю попередній позиції, він отримав назву «**Креативне самоздійснення**» (власна вага 8,86, визначає 5,3% загальної дисперсії). Головну роль у факторі ві-

діграють трансситуативна мінливість і рухливість – виразне внутрішнє прагнення особистості до новизни й самозміни, перетворення життєвої ситуації, самовдосконалення в усіх життєвих сферах. Складається особливий стиль взаємин зі світом – відповідальний, контролюючий і незалежний. Високий ступінь довіри до світу в цьому випадку виступає саме наслідком незалежності, неприв'язаності до обставин. Ця довіра виправдана, позаяк не є сліпою. Фактор пов'язаний із проявами авантюризму, пошуком вражень і пригод. Слід зазначити, що така стратегія не є однозначно сприятливою, адже описана життєва позиція не спирається на усвідомлені внутрішні сенси та стійкі перспективні цілі. В її основі лежить переконання в мінливості та випадковості буття, в несправедливості й неконтрольованості життєвих подій (при цьому зберігається віра в людей і власна висока самооцінка, скоріше, самоінтерес). Така екзистенційна тривога призводить до захисних форм активності у вигляді компульсивної енергійності, пошуку повноти існування у гострих і небанальних переживаннях.

Фактор 7 має власну вагу 7,36 та визначає 4,4% дисперсії вибірки. Серед змінних, що його складають, найбільшу вагу має компенсаторна незадоволеність умовами власного життя ($r = -0,559$). Людина з усіх сил намагається відновити контроль над подіями, «взяти реванш» за минулі поразки. Вона має нестабільну самооцінку, що, ймовірно, залежить від оцінки її успіхів іншими людьми. Проте вона достатньо вірить у поставлені цілі та у свою можливість досягти бажаного і здатна на ризик заради цього. Але зосередженість на проблемах заважає бачити нові можливості у житті. Ми назвали відповідний тип життєвої позиції «**Невизначена, віртуальна позиція**».

Фактор 8 (власна вага 6,71, визначає 3,99% дисперсії) характеризується переконаннями людини у «нещасливості» своєї долі й відсутності удачі, що сприймається як закономірне покарання для себе. Це призводить до загальної апатії, відсутності життєвих сил для подолання труднощів (вегетативності як прояву екзистенційного неврозу). Цей тип життєвої позиції складається з досить специфічних базових переконань і відношень. Ми припускаємо, що респонденти з подібною позицією нереалізовані в професійно-соціальному середовищі (швидше за все, внаслідок негнучкості й непристосованості). Оскільки вони вважають, що їм «не пощастило у житті», вони не призначають себе відпові-

дальними за підсумок свого життя. Така життєва позиція отримала назву «**Безнадійна життєва позиція**».

Висновки. Отже, факторний аналіз даних дав нам змогу описати змістовну наповненість деяких типів життєвої позиції, розповсюджених серед дорослих жінок. Надійність такого рішення підтверджена повторними розрахунками на частинах вибірки (спочатку ми провели факторний аналіз даних половини вибірки, потім повторили розрахунок стосовно діагностичних даних усіх опитуваних). Ступінь відхилення факторних навантажень окремих змінних виявився незначним і загальна картина факторів залишилася незмінною.

Перспективою подальших досліджень цієї проблеми є вдосконалення психодіагностичного інструментарію для виявлення й оцінки складових життєвої позиції, уточнення структури життєвої позиції та відокремлення в ній найбільш значущих компонентів, що впливають на поведінкову регуляцію та визначають побудову життєвого сценарію людини. Зміст самовідношення, пов'язаний із тим чи іншим типом життєвої позиції, слід вивчити детальніше. Наслідком такого наукового пошуку є з'ясування можливостей корекції життєвої позиції у психологічному консультуванні та педагогічному процесі.

Список використаних джерел

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Коржова Е. Ю. Психология жизненных ориентаций человека / Елена Юрьевна Коржова. – СПб. : Изд-во РХГА, 2006. – 384 с.
3. Кривцова С. В. Шкала экзистенции (Existenzskala) А. Лэнгле и К. Орглер / С. В. Кривцова, А. Лэнгле, К. Орглер // Экзистенциальный анализ. Бюллетень. – 2009. – № 1. – С. 141–170.
4. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости. Методическое руководство / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М. : Смысл, 2006. – 63 с.
5. Осин Е. Н. Опросник субъективного отчуждения / Е. Н. Осин. – М. : Смысл, 2010. – 75 с.
6. Падун М. А. Методика исследования базисных убеждений личности / М. А. Падун, А. В. Котельникова. – М. : Лаборатория психологии и психотерапии посттравматического стресса ИПРАН, 2007. – 23 с.

7. Janoff-Bulman R. Psychometric review of world assumptions scale / R. Janoff-Bulman // Measurement of Stress, Trauma and Adaptation / edit. by B. H. Stamm. – Lutherville, MD : Sidran Press, 1996. – P. 440–442.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Argajl M. Psihologija schast'ja / M. Argajl. – 2-e izd. – SPb. : Piter, 2003. – 271 s. – (Serija «Mastera psihologii»).
2. Korzhova E. Ju. Psihologija zhiznennyh orientacij cheloveka / Elena Jur'evna Korzhova. – SPb. : Izd-vo RHGA, 2006. – 384 s.
3. Krivcova S. V. Shkala jekzistencii (Existenzskala) A. Ljengle i K. Orgler / S. V. Krivcova, A. Ljengle, K. Orgler // Jekzistencijal'nyj analiz. Bjulleten'. – 2009. – № 1. – S. 141–170.
4. Leont'ev D. A. Test zhiznestojkosti. Metodicheskoe rukovodstvo / D. A. Leont'ev, E. I. Rasskazova. – M. : Smysl, 2006. – 63 s.
5. Osin E. N. Oprosnik subiektivnogo otchuzhdenija / E. N. Osin. – M. : Smysl, 2010. – 75 s.
6. Padun M. A. Metodika issledovanija bazisnyh ubezhdenij lichnosti / M. A. Padun, A. V. Kotel'nikova. – M. : Laboratorija psihologii i psihoterapii posttravmaticheskogo stressa IPRAN, 2007. – 23 s.
7. Janoff-Bulman R. Psychometric review of world assumptions scale / R. Janoff-Bulman // Measurement of Stress, Trauma and Adaptation / edit. by B. H. Stamm. – Lutherville, MD : Sidran Press, 1996. – P. 440–442.

Received March 2, 2018

Revised March 23, 2018

Accepted April 19, 2018